

САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

VII

**межвузовская
научная
конференция
студентов-филологов**

ТЕЗИСЫ

*12–16 апреля 2004 г.
Санкт-Петербург*

Филологический факультет
Санкт-Петербургского государственного университета
2004

Ответственный редактор

А. В. Андронов

БАЛТИСТИКА

Руководитель секции — доц. Алексей Викторович Андронов

Danute Aukštikalne (Latvijas Universitāte)

Prievārdu ģenitīveņi latviešu valodā

Pētījums veikts par prievārdu ģenitīveņiem, kas nav fiksēti „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” un „Latviešu valodas inversajā vārdnīcā”. Materiāls tika ekscerpēts no laikraksta „Diena”, nedēļas žurnāla „Ieva” un žurnāla „Una” no 1999. gada līdz 2003. gadam. Pavisam ir aplūkoti 69 ģenitīveņi.

Prievārdu ģenitīveņi tiek aplūkoti četrās apakšnodaļās: prievārdu ģenitīveņi ar priedēkļiem *pret-*, *starp-*; prievārdu ģenitīveņi ar priedēkli *bez-*; prievārdu ģenitīveņi ar priedēkļiem *pirms-*, *priekš-*, *pēc-*; prievārdu ģenitīveņi ar priedēkļiem *ār-*, *ārpus-*, *zem-*.

Prievārdu ģenitīveņiem ar priedēkļiem *pret-* un *starp-* atkarīgais komponents ir ģenitīva formā, piem., *pretalerģijas*, *pretaplikuma*, *pretaudzēja*, *pretaudzēju*, *pretblaugznu*, *pretblusu*, *pretcelulīta*, *pretiedeguma*, *pretimpotences*, *pretinsektu*, *pretizslīdēšanas*, *pretgrumbu*, *pretkorupcijas*, *pretkožu*, *pretmikrobu*, *pretnarkotiku*, *pretnovecošanas*, *pretpirātisma*, *pretsaaukstēšanās*, *pretsēnīšu*, *pretsēņu*, *pretstresa*, *pretterorisma*, *starpbanku*, *starpministriju*.

Prievārdu ģenitīveņiem ar priedēkli *bez-* atkarīgais komponents ir ģenitīva formā, un šāda veida ģenitīveņi nosauc kādu trūkumu, piem., *bezatkritumu*, *bezdeficīta*, *bezetīķešu*, *bezmāju*, *beznodokļu*, *bezprocentu*, *bezrecepšu*, *bezroku*, *bezsaistību*, *beztauku*, *bezvīļu*, *bezvīzu*.

Prievārdu ģenitīveņiem ar priedēkļiem *pēc-*, *pirms-*, *priekš-* atkarīgais komponents ir ģenitīva formā un tiem piemīt laika nozīme, piem., *pēcaborta*, *pēcceļojuma*, *pēcšoka*, *pēckomunisma*, *pēcnautilusu*, *pēcuzraudzības*, *pēcvēlēšanu*, *pirmsalgas*, *pirmsizsūtījuma*, *pirmsjāņu*, *pirmskolumba*, *pirmspirmizrādes*, *pirmsreferenduma*, *pirmssaslimšanas*, *pirmsskolēnu*, *priekšapmaksas*, *priekšatlases*, *priekškāzu*.

Prievārdu ģenitīveņiem ar priedēkļiem *ār-*, *ārpus-*, *zem-* piemīt vietas nozīme, un šo ģenitīveņu atkarīgais komponents vārdkopā ir ģenitīva formā, piem., *ārkārtas*, *ārpuskлубa*, *ārpusķermeņa*, *ārpusmājas*, *ārpusmākslas*, *ārpusparlamenta*, *ārpusreglamenta*, *zemsētas*.

Daži konstatētie ģenitīveņi uzskatāmi par savdabīgiem jaundarinājumiem, kuru ieviešanās valodā var tikt apšaubīta, piem., *pirmspirmizrādes* — grūtības rada rakstība un izruna ar divām vienveidīgām daļām šī vārda sākumā (*pirm-*). Ģenitīvenī *pretsēņu* ar nozīmi *pretsēnīšu* ir izmantota nemotivēta redukcija, un šī ģenitīveņa nozīme var tikt pārprasta. Tāpat tika konstatēti ģenitīveņi ar īpašvārdiem otrajā daļā, piem., *pirmsjāņu*, *pirmskolumba* un *pēcnautilusu*. Savdabīgs ģenitīvenis ir *pirmsskolēnu* ar nozīmi *pirmsskolas bērni*.

Pētot ģenitīveņus, autore ir konstatējusi, ka tie ir produktīvi vārdsavienojumi latviešu literārajā valodā. Var secināt, ka šo ģenitīveņu attīstība turpināsies, jo šādi salikteni var lakoniski izteikt vārdkopas, kurās ir elidētas plašākas vai ne tik plašas sintaktiskās konstrukcijas, tāpat arī veidot jaunus, savdabīgus okazionālistus.

Sanita Bērziņa-Reinsone (Latvijas Universitāte)

Ā. Purmala dienasgrāmata: tekstveides un satura īpatnības

Ādama Purmala dienasgrāmata ir Vidzemes ziemeļos — Mazsalacā — 1846. gadā dzimuša vīrieša autobiogrāfisks sacerējums, kura noraksts tika atrasts 2000. gadā Mazsalacā, bet pēc ilgākiem meklējumiem 2003. gadā tika atrasts arī oriģināls.

Dienasgrāmatas sarakstīšanas laiks nav precīzi nosakāms, tas varētu aptvert ilgāku laika periodu 20. gadsimta sākumā. Autors stāsta par attālas pagātnes notikumiem, kas Purmala dienasgrāmatu drīzāk liek piedēvēt memuāru žanram, taču viņa ģimenē šis teksts tiek atpazīts kā dienasgrāmata. (Šī iemesla dēļ referātā nosaukums mainīts netiek.)

Dienasgrāmatas sarakstīšanas laiks un vieta liek domāt par šī teksta iespējamu saistību ar hernhūtiešu brāļu draudzēs izplatīto rokrakstu literatūru, kuras viens no populārākajiem žanriem bija tieši autobiogrāfija. Tomēr, salīdzinot hernhūtiešu autobiogrāfiskos rakstus un Purmala dienasgrāmatu, jāsecina, ka kopējā ir ļoti maz.

Dienasgrāmatas oriģināls ir 400 lappuses rokrakstā. Jau no pirmajām lappusēm atklājas daudz interesantu valodas konstrukciju, dialektismu, ģermānismu, kā arī sakāmvārdu un īpatnēju izteicienu. Brīžam jaušams klasicistiski neveiklais izteiksmes stils, taču sajūtu atklāšanā un dabas aprakstos valodas izteiksme nereti kļūst sakāpināti sentimentāla, piem., *bija jauka, koša tā svētdienas pēcpusdiena — smuks, skaidris laiciņš, un spoža, silta saulīte spīdēja, mirdzēdama pār jauko bērzu birzi, un putniņi ar čivinājās pavasara līksmībā, visi priecājās tai dabas jaukumā* (139. lpp.).

Purmals savas dzīves notikumus hronoloģiski tēlo līdz 62. lappusei, pēc tās ieviešot nosacītu dalījumu nodaļās: «Joku un iedomu izdarījumi», «Precēšanās iesākums», «Desmit brūtes atvairošanās» un «Kad apprecējos». Šo nodaļu rakstības stils būtiski atšķiras. Pirmās trīs veidotas kā atsevišķu stāstu kopums, kurās jaušama vairāk vai mazāk literāru tekstu izveides principu ievērošana, savukārt pēdējā nodaļa veidota vairāk kā asociatīvi virknētu notikumu tēlojums, kas tematiskā ziņā lielākoties aptver dzīves praktisko pusi (naudas lietas, saimnieciskas sūdzības, māju celšanu, lopu apkopšanu utt.).

Plašākā un vērienīgākā nodaļa ir «Precēšanās iesākums», kas aizņemt gandrīz pusi no visa teksta. Tajā autors apraksta 10 precību mēģinājumus, katru no tiem izdalot atsevišķā nodaļā un dodot tām atbilstošu nosaukumu — «Pie pirtnieka meitas», «Pie kārpju taisītāja meitas», «Pie monenieka meitas» utt. Šis autobiogrāfiskais precību apraksts ir savdabīgs ar to, ka atklāj ne tikai Purmala pieredzes faktus un precībās iešanas sīkumus, bet rāda arī autora attieksmi, lieliski atainojot 19. gadsimta beigu cilvēka domāšanas pasauli, skatījumu uz lietām, — to, ko nevar atrast pētnieciskos darbos vai tekstu krājumos.

Komunikācijas (ne)iespējamība Gundegas Repšes prozā

Komunikācijas jēdziens un teorija 20./21. gadsimtā paplašinās līdz ar informācijas tehnoloģiju attīstību, taču referāta ietvaros tiks aplūkots komunikācijas process literatūrā: ar ko tā atšķiras no sazināšanās starp divām dialoga personām un kā literārā komunikācija izpaužas vienas no šobrīd pazīstamākajām prozas pārstāvēm Latvijā — Gundegas Repšes — darbos.

Komunikācijas problēma ietver sevī autora — tekstuālās vēsts — lasītāja attiecības, interpretācijas jautājumus, nozīmes nenoteiktības teorijas un citus aspektus. Tā raksturojama kā komplekss sazināšanās process, kas nav tikai informācijas pārraide. Literārās komunikācijas ietvaros centrālā tēma ir lasītāja tiekšanās pārvarēt dažādus vērtējumus un nemitīga virzīšanās turp un atpakaļ no rakstītā darba konteksta uz savu personīgo kontekstu. Savulaik vācu hermeneitiķis H. G. Gadamers darbā „Patiesība un metode” atzinis, ka saruna starp abiem nav gluži pielīdzināma divu sarunas personu attiecībām un ka, tikai pateicoties interpretētājam, teksts vispār „tiek pie vārda”. Sarunai jābūt balstītai uz „kopīgu valodu”, kas interpretācijas gaitā jāizstrādā, lai komunikācija nebūtu tikai pielāgošanās.

Komunikāciju saistībā ar literāru tekstu var aplūkot vismaz divos veidos:

- komunikācija literārā teksta „iekšienē”;
- kā teksts „komunicē” ar lasītāju (cik lielā mērā tas ir atvērts komunikācijai).

Gundegas Repšes prozā komunikācijas mēģinājumi izpaužas kā pašizziņas priekšnoteikums, kas cieši saistās ar cita izziņu. Daudzkārt sastopami **identificēšanās mēģinājumi ar citu**. Te vērojamas galējības: noslēgtība un nespēja identificēties ar citu, kā arī nepārtraukts identificēšanās process, identitātes plūdenums, kas komunikāciju tomēr neatvieglo un neveicina. Veiksmīgāka G. Repšes prozā ir netiešā komunikācija.

Komunikācija ar lasītāju — var pat teikt, ka tā G. Repšei izdodas. Bet vajadzīgs ir kompetents, atbrīvots un gan spēlei, gan dziļiem psiholoģiskiem ekskursiem gatavs lasītājs; arī ironijas G. Repšes prozās netrūkst. Viņas prozu bagātīgi caurvij spēles elementi. Bieži raksturīga distance starp darba nosaukumu un tā saturu, vērojamas arī rotaļas ar kultūras reminiscencēm, enciklopēdiskām ziņām, valodas iespējām. Tādējādi izpaužas spēlei raksturīgā atbrīvotība, kas komunikācijas procesu dara iespējamu, ja vien lasītājs tai ļauj. Tā kā komunikācijā ar literāru tekstu nav iespējas noskaidrot savu priekšstatu pareizību vai ačgārnību, lasītājam nākas pārvarēt rakstnieka priekšplānā izvirzīto citādību un uz laiku identificēties ar „uztvērēja” tēlu, kas tomēr atšķiras no sevis paša priekšstatītā tēla.

Neordināra parādība latviešu literatūrā ir komunikācijas mēģinājums starp rakstnieci G. Repši un literatūrzinātnieci Anitu Rožkalni abu kopdarbā „Poētiskā anatomija”, kurā komunikācijas notikums tomēr starp autoru un kritiķi nerealizējas. Šis darbs gan drīzāk atklāj G. Repšes un A. Rožkalnes pozīciju principiālu disonansi, nevis potenciālu sarunu.

Padomju folkloras kanons — definētais un nedefinētais

Referātā aplūkota latviešu padomju folkloras, izvērtējot to, cik liela nozīme šīs folkloras vākšanā bija ideoloģijas noteiktajam kanonam. Padomju folkloras saturs izvērtēts, ne tikai balstoties uz tekstiem, bet arī aplūkojot četrdesmito gadu beigū, piecdesmito un sešdesmito gadu teorētisko publicējumu saturu, kas veltīti t. s. j a u n ā s a t u r a j e b padomju folklorai.

Padomju folkloras vākšanai, apcerēšanai un satura izvērtēšanai vislielākā uzmanība tika veltīta no četrdesmito gadu beigām līdz sešdesmitajiem gadiem. Saskaņā ar padomju ideoloģiju tika uzskatīts, ka folkloras ir darba tautas mutvārdu poēzija, tātad — Padomju Savienībā jārodas folklorai, kurā atspoguļojas strādnieku sociālistiskie uzskati un idejas. Un atbilstoši ideoloģijas diktētajām normām tika radīts padomju folkloras kanons, pēc kā vadījās folkloras vācēji. Pierakstīts un par padomju folkloru nodēvēts tika tas folkloras materiāls, kas iekļāvās noteiktajā kanonā.

Padomju folkloras kanons tika definēts bukletos, kas tika dēvēti par ieteikumiem un padomiem padomju folkloras vācējiem. Nodēvējot padomju folkloru par jauna satura folkloru, tika definēts jaunais, ideoloģiskais un vēlamais, kas visiem padomju folkloras vācējiem jārespektē un jāakcentē.

Padomju folkloras plaši tika atspoguļota dažādos aprakstos, grāmatu ievados un arī preses izdevumos. Taču pastāvēja arī nedefinēts kanons. To folkloras vācēji zināja un respektēja, taču par to oficiāli nerunāja. Piemēram, tautā stāstītās anekdotes par Ļeņinu vai Staļinu no folkloristu puses tika ignorētas. Definētais kanons noteica to, kas ir īsta padomju folkloras, savukārt nedefinētais vairāk attiecināms uz folkloras vācēju nepierakstīto, noklusēto, uz to, kas tika padarīts par neesošu, jo neatbilda ideoloģijas diktētajām normām.

Aiga Grauduma (Latvijas Universitāte)

Patskaņu [u] un [ū] pārmaiņas līdzskaņu [b], [d], [g], [ġ] ietekmē

Skaņu akustisko īpašību pētīšana, šķiet, aizvien ir bijusi citu valstu prioritāte. 1996. gada nogalē programmatūra skaņu spektrālai un akustiskai analīzei ar datoru tiek iegādāta Latvijas Universitātes Mākslīgā intelekta laboratorijā. 1998. gadā Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātē tiek iegūta akustiskās analīzes un sintēzes programma PRAAT, kas rada iespēju izveidot praktisku akustiskās fonētikas kursu un sākt pētījumus šajā fakultātē. 2002. gadā tiek izmantota akustiskās analīzes un sintēzes programma SNACK, kas ļauj precīzāk veikt skaņas analīzi.

Patskaņu [u] un [ū] pārmaiņas simetriskā eksplozīvo balsīgo slēdzeņu [b], [d], [g], [ġ] ietekmē ir turpinājums pētījumam, kā šos patskaņus ietekmē nebalsīgie slēdzeņi [p], [t], [k], [ķ].

Analīzei tika izmantoti trīs informantu — vīriešu — ierunāto CV(:)C tipa zilbju [bub], [būb], [dud], [dūd], [gug], [gūg] ieraksti. Analīžu rezultāti attēloti F2/F1 akustiskajā plaknē.

Pētījums tika veikts, balstoties uz zviedru fonētiķa Gunnara Fanta (Gunnar Fant) izveidoto avota un filtra teoriju (Source — filtre theory).

Valodas skaņu akustiskās īpašības ir saistītas ar runas artikulātoru darbību un to īpašībām. Katrai skaņai atbilst noteikts runas orgānu stāvoklis, kurš mainās vai tiek vājināts citas blakusesošās vai arī tālāk esošās skaņas ietekmē.

Iegūtie mērījumu rezultāti tika apkopoti vairākās tabulās un grafikos. Tabulās tika norādīts patskaņa ilgums, patskaņa pārejas ilgums starp līdzskaņiem, un trīs patskaņa posmos (sākumā, vidū un beigās) mērīto četru formantu dati.

Salīdzinot īso un garo zilbju kopējo vidējo statistisko vērtību atainojumu F2/F1 akustiskajā plaknē, novērots, ka garajām zilbēm patskaņu vidi galvenokārt ir izolēta patskaņa tuvumā. Īsajām zilbēm tie ir izkaisīti F2/F1 akustiskajā plaknē.

Izolēta patskaņa [u] F1 frekvences vērtība ir augstāka nekā F1 patskanim [ū]. F2 frekvences vērtība augstāka ir izolētam patskanim [ū], salīdzinot ar patskani [u]. Garajām zilbēm [gūg], [dūd], [būb] patskaņu vidus F2 frekvences vērtības ir zemākas nekā izolētam patskanim [ū].

Īsajām zilbēm visu patskaņu vidu F2 frekvenču vērtības ir augstākas par izolēta patskaņa F2 frekvences vērtību.

Олег Игоревич Ершов (СПбГУ)

Польско-литовская глазария

При рассмотрении литовских афоризмов со словом «глаз» можно отметить в них следующие особенности: глаз может быть один, их может быть два, четыре или много (*iš visu akių — у всех на глазах*); в некоторых фразеологизмах вместо каузативного глагола выступает обычный также с винительным падежом (*akis deginti* и с тем же значением *akis degti* или *akis svilti, svilinti*); часто наблюдаются богатые синонимические ряды — чтобы образовать, просветить человека, его глаза можно откопать, выколоть, разодрать, растереть, вставить... Про засыпающего говорят, что глаза у него слипаются, видят кошку, их связывают и меняют, смежают — когда засыпают, в глаз дуют, кладут, льют, бьют, дают, в него что-то тянут, что-то в нём складывают и его даже рубят — когда спят. Также глаз может быть сферой приватного, где помещается что-то очень красивое, нежное, то, что нам понравилось (*gražumas — nors į akį dėk!*), и поэтому попытка чужого человека влезть в наш(-и) глаз(-а) по смыслу в таких оборотах воспринимается как — «к нам в душу». Также глаз считается ценным, так как ценную вещь берегут именно, как глаз; в глаза направлены и упрёки тоже. Большинство глаголов в оборотах — это глаголы активно направленные: бить, вытягивать, выдирать, колоть, течь и т. п. Глаза у литовцев зеленеют в случае, если кипит работа, или если человек сильно устал. У пьяницы глаза бывают полосатые, а у лгуна — в них появляются маленькие крючочки, обманывая же, он мылит, замечает пылью, или напротив выметает нам наши глаза, а порой даже вырывает (от глагола «рыть»)! Пьяница глаза себе заливает, имеет поэтому влажные глаза, которые к тому же белеют, когда он «запускает себе на глаз». При иных переживаниях и эмоциях глаза жарятся, варятся, горят, взрываются (при сильном удивлении). Некоторые фразеологизмы замысловаты, не сразу поймёшь, в чём дело — «если бы не картошка — видел бы он только глаза на лбу», а смысл этого — что он ничего бы не видел, так как своих глаз самому не увидеть и оттого «видеть свои глаза» на самом деле — ничего не видеть, это напоминает то, что

невозможно укунить свой локоть. Если что-то смотрит в глаза нам, то как правило это что-то — негативно: голод или беда, которые грозят человеку и поэтому заглядывают ему в глаза (*badas jau žiūri jiems i akis*). Быстрота показывается как и в русском языке — «в мгновение ока», но и «в конце» или «в концах глаз» — *akių galais/gale* или «жестом, махом глаз» — *akių moju*; если кто-то очень торопится, то бежит, «выпавив, выткнув или вывернув глаза» (*akis išdegus, ištempus, išvertus*). Очень образна, хоть и немногочисленна, категория похужести, где очень похожий на кого-то человек дословно «вырван или вынут или вытнут из глаза» того, на кого он очень сильно похож внешне — *Jis buvo lygiai kaip aš — iš akies išluptas, išplėštas, ištrauktas*; или напротив — даже из глаза ещё не выпавший: *nė iš akies nekrišęs*. Когда чего-то достаточно, глаза у человека полные, наполненные, и влажные, когда много работы, которая не только до глаз доходит (*kada darbo ligi akių*), а даже на глаза влезает — *audeklai lipa ant akių (daug reikia austi)*, то есть её у нас за глаза или «через глаза» — *per akis*; а когда чего-то совсем нет — то даже глаз не будет чем помазать (*nė akiai patepti — visai nėra*), если же что-то есть, но совсем этого мало, то это, по выражению литовцев, — ни в глаз, ни в ухо — *nei į akį nei į ausį*. Совершенная темнота — как в русском, в ней хоть глаз выколи, всё равно ничего не видно: *nors i akį durk*. Богата (к сожалению) также категория упрёков и неприятных чувств, питаемых людьми к людям, поэтому глаза вам смогут (к счастью, не в прямом смысле) заплевать, завязать, выколоть, выдрать, законопатить и заткнуть (когда упрекают); могут погнать вас глазами, выгрызть и «выкусить» их, когда сильно ругают, рубить, когда оскорбляют, выцарапывать, не давая покоя и всё время о чём-то напоминая, удастся даже залатать вам глаза резким ответом, но у вас у самого будет глаз кривой, если вы будете злиться и не доверять людям (*kreivą akį turėti ant ko — rykti, nepasitikėti*). И в таком случае не стоит обижаться на то, что вам плюнули в глаза, т. е. не обратили на вас внимания (*į akis spjauti — nekreipti dėmesio*). В хороших глазах на самом деле мало хорошего, так как наглость не самое хорошее качество, а именно его обладатель — с «хорошими глазами»: *gerų akių — įžūlus, geras akis turėti — nesigėdyti, drįsti*. Стыд связан с высокой температурой — глаза в стыде горят, ошпариваются, накаляются, жарятся, при(под-)горают, а когда нас стыдят, то становятся лысыми, незащищёнными и так же, как в России, мы не знаем тогда, куда их деть со стыда. Не следует вешаться человеку на его глаза (то есть нагло чего-то от него требовать), да и просто выедать кому-нибудь глаза, то есть надоедать (*akis išėsti — įkyrėti, nusibosti*). И даже зубок зная все фразеологизмы (что, наверное, невозможно) не следует строить глаза, так как это будет обозначать, что вы этим чрезмерно гордитесь и хорохоритесь — *akis statinėti reiškia pūstis, didžiūotis...* Конечно, очень многие фразеологизмы имеют по несколько значений при одном плане выражения, часто различие в числе — глаз или глаза — сильно меняет смысл: *į akį pulti — patikti* ‘понравиться’, *į akis pulti* 1) ‘ginčytis — спорить’, 2) ‘atraukti dėmesį — привлечь внимание’. Для выражения значения «понравиться кому-то» также наблюдается разнообразие похожих по направленности глаголов: *į akį pulti, kristi, įstrigti, dribti* («броситься, упасть, запасть, свалиться» — дословно). Вот таковы некоторые смысловые категории среди фразеологизмов со словом *глаз* — *akis* в литовском языке. В докладе эти и другие категории сравниваются с категориями польских фразеологизмов со словом *глаз*.

Источники

- J. Palauskas. Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas. Kaunas, 1977.
 A. Liberis. Lietuvių-rusų kalbų žodynas. Vilnius, 2001.

Nekrologs kā literāra forma un kultūrvēsturisks fakts (nekrologi Ojāram Vācietim)

Pēc būtības nekrologs ir raksts sakarā ar kāda ievērojama cilvēka nāvi, tajā ietilpst ziņas par šī cilvēka dzīvi un darbiem. Nekrologs ir literāra forma, kas saistīta ar mirušo kultu. Kā īsprozas forma tas vistuvāk stāv esejai, jo tāpat kā eseja, ir prozas un poēzijas sintēze. Tas ir esejas paveids, kura saturu ietekmē dažu dienu notikumi.

Pēc formas nekrologi ir dažādi: kā atskaite literāras biogrāfijas formā, kā dzīves un daiļrades kopsavilkums, kā esejas, epifānijas, aforismi, veltījuma dzejoļi.

Nekrologs pieder pie emocionāli ļoti subjektīviem tekstiem, kura tapšanu nosaka primāri ārēji apstākļi — slavena cilvēka nāve, bet tikpat būtiski ir arī iekšējie, emocionālie faktori, jo gadījumos, kad par nekrologu var runāt kā par mākslinieciski spilgtu tekstu, to tomēr ir rakstījusi aizgājēja liktenī ieinteresēta persona.

Salīdzinot izteikumus par Ojāru Vācieti viņa dzīves laikā ar nekrologos atrodamajiem, atklājas spēcīgs kontrasts. Daudzi no slavinošo nekrologu autoriem O. Vācieša dzīves laikā piederēja viņa nelabvēļu un aktīvu apkarotāju pulkam.

Apzinot Ojāra Vācieša nekrologu poētiku, nekrologus var iedalīt trīs tipos: klasicistiskajā, romantiskajā un reālistiskajā. Klasicistiskajam nekrologam raksturīgs konservatīvisms, tradicionālitate, kanonizēti principi. Tas ir vēss, apvaldīts, neatklāj emocijas. Romantiskais nekrologs pēc savas būtības ir pretstats klasicistiskajam, tam raksturīga emocionalitate, subjektīvisms. Reālistiskais nekrologs ir kā starpposms starp šiem diviem nekrologu poētiskajiem tipiem.

Latvijas krusta koki un klintis Austrumbaltijas tradīcijas kontekstā

Latvijas teritorijā Vidzemes ziemeļaustrumu daļā Gulbenes, Madonas, Valkas un Cēsu rajonos dažviet pat līdz mūsdienām saglabājušies senie kulta koki, kas saistīti ar t. s. krusta koku tradīciju. Minētā Latvijas teritorijas daļa pieslēdzas Igaunijas teritorijas dienvidu daļai, kurā krusta koku tradīcija vietām tiek stingri ievērota vēl mūsdienās. Kādreiz krusta koku tradīcija Igaunijā bijusi plaši izplatīta visā valsts austrumu daļā. Krusta koki un klintis bijušas izplatītas arī Somijas dienvidu daļā un Krievijas teritorijā starp Somu līci un Lādogas ezeru, tur tradīcija iznīkusi līdz 20. gs. sākumam.

Par krusta kokiem sauc kokus, kuros bērēs, vedot uz kapsētu mirušo, tiek iegriezts krusts. Mūsdienās krusta griešanu skaidro kā piemiņas zīmi mirušajam vai vienkārši kā senas tradīcijas ievērošanu. Jāatzīst gan, ka Latvijā šī tradīcija jau ir gandrīz izzudusi, krusts kokā bērū laikā tiek iegriezts ļoti retos gadījumos. Gulbenes apkārtnes iedzīvotāju atmiņā vēl saglabāties arī senākais krusta griešanas pamatojums — krustu kokā griež, lai mirušā dvēsele pēc bērēm netraucētu palicējiem, jo tā no kapsētas var atnākt tikai līdz krusta kokam. Tādējādi krusta koki senāk ir iezīmējuši robežu starp dzīvo un mirušo pasauli.

Vērojama tendence, ka senākajos tradīcijas pierakstos fiksētās rituāla detaļas ir daudzveidīgākas, bet laika gaitā tās vienkāršojas un līdz mūsdienām ir izdzīvojuši tikai latīņu krusta griešana kokā, reizēm arī paliekas no bērū mielasta — „čarkas iemešana”. Senāk

(tradīcijas pieraksti iesniedzas tikai 19. gs.) bez latīņu krusta kokā grieztas arī citas krusta formas. Ir minēts, ka sievietēm krusti griezti kokos ceļa kreisajā pusē, bet vīriešiem — labajā. Dzimumu atšķirības uzsvērtas arī citās rituāla niansēs, piemēram, ja apbedīja sievieti, pie iegrieztā krusta ar nagliņu piesita pušķīti. Reizēm abu dzimumu pārstāvjiem pēc krusta griešanas ap koku apsēja arī bantes. Tāpat pie krusta koka tika sadedzinātas mirušā drēbes u. c. mantas.

Pēc somu pētnieces J. Vilkunas pētījumiem, krusta koku tradīcija minētajā teritorijā radusies vienlaicīgi ap 16./17. gs. miju reformācijas iespaidā, kad krasī mainījās zemnieku priekšstati par aizkapa pasauli. Šos pētījumus apstiprina arī Latvijas klinšu raksti, kuru izpēte ļauj secināt, ka ap 17. gs. klintīs sāk grebt krustus. Bieži krustu grebšanai izvēlētas alas vai klinšu sienas pie alām, kas norāda, ka arī vieta krustu grebšanai izvēlēta kā robeža starp dzīvo un mirušo pasauli.

Aigars Lielbārdis (Latvijas Universitātes)

Burvja nosaukumi un funkcijas latviešu tradicionālajā kultūrā

Referāts ir balstīts uz latviešu folkloras, vēstures un citiem materiāliem, kuros ir atrodamas liecības par burvju dažādajiem nosaukumiem un funkcijām Latvijas teritorijā. Burvju tēmu 20. gs. sākumā ir pētījuši K. Straubergs, Fr. Brīvzemnieks, P. Šmits, mūsdienās — E. Olupe, V. Viķe-Freiberga, J. Kursīte.

Burvja vārds ir saistāms galvenokārt ar seno latviešu reliģiju, to izpratni par kosmosu, priekšstatiem par redzamo un neredzamo pasauli attieksmēm, kam laika gaitā uzslāņojusies kristietības pieredze.

Latviešu tradicionālajā kultūrā par burvjiem tiek saukti cilvēki, kuriem piemīt pārdabiskas spējas — ar buramvārdiem, dažādiem priekšmetiem un vielām dziedināt slimos, skatoties alus putās pareģot nākotni, veicot maģiskas darbības, nodrošināt mājdzīvnieku un lauku auglību, nonākt saskarē ar dievībām un senču gariem, kā arī veikt citas darbības, ko nespēj parasts cilvēks. Katram darbības veidam atbilst arī savs nosaukums — kannureģis, ragana, zāļu sieva, pūšlotājs, zavētājs, laītītājs, braucītājs un citi vārdi, kas raksturo maģiskās darbības veicēja specifiskās funkcijas.

Burvis var būt gan vīrietis, gan sieviete, par ko liecina vārdu formas, kas sastopamas tikai vienā vai arī abās — sieviešu un vīriešu dzimtēs. Burvi ir iespējams pazīt pēc izturēšanās vai pazīmēm, kas to izceļ uz apkārtējās sabiedrības fona. Visbiežāk ārēji redzamas fizioloģiskas īpatnības — pietūkusi seja, sasārtušas acis, aklums, klibums, līka mugura u. c.

Burvju fenomenu ir iespējams attiecināt arī uz mūsdienām. To nodarbošanās galvenokārt saistāma ar buramvārdu un dažādu drogu izmantošanu tautas medicīnā un nākotnes pareģošanu, ko apliecina mūsdienās vāktie folkloras materiāli.

Семантическое поле цветообозначения в литовском и русском языках

Цветообозначения вызывают неослабевающий интерес лингвистов, потому что, во-первых, демонстрируют процессы отражения в языке картины мира, определяемой культурной традицией носителей данного языка; во-вторых, являются системно организованной группой, и, следовательно, представляет интерес для исследования принципов организации лексической системы языка. Они представляют собой особенно интересный материал для сопоставительного исследования. Сравнительный анализ русских и литовских цветообозначений показал следующее.

Универсальными для рассматриваемых языков являются общие принципы структурной организации семантического поля (далее — СП) «Цвет», а именно членение на ряд семантических микрополей (далее СМП), в составе каждого из которых выделяются: 1) семантические доминанты, или основные цвета (центр каждого СМП); 2) периферийные цветообозначения, называющие оттенки того или иного цвета; 3) обозначения переходных цветов, связывающие одно СМП с другим.

Сопоставление материала представляет следующую картину. В русском языке в качестве доминант СП «Цвет» обычно выделяется 12 наименований основных цветов, и, соответственно, 12 СМП цвета, а именно: *чёрный, белый, серый, красный, оранжевый, жёлтый, зелёный, голубой, синий, фиолетовый, коричневый, розовый*, причём последний выделяется не всеми исследователями. В литовском языке, по данным Г. Астрамскайте [1980; 1991] и Ю. Навакаускаене [1999], выделяются 8 наименований основных цветов, являющихся доминантами СП «Цвет», а именно: *juodas* ‘чёрный’, *baltas* ‘белый’, *pilkas* ‘серый’, *raudonas* ‘красный’, *geltonas* ‘жёлтый’, *žalias* ‘зелёный’, *mėlynas* ‘синий’, *rudas* ‘коричневый’. СМП, соответствующие русским СМП «Голубой» и «Розовый», в литовском языке самостоятельно не выделяются. Выделение в качестве отдельных СМП *oranžinis* ‘оранжевый’ и *violetinis* ‘фиолетовый’ также представляется нецелесообразным, т. к., по данным толковых словарей и Системного (идеографического) словаря литовского языка Й. Паулаускаса [1987], не зафиксировано оттеночных цветообозначений, включающих в своё значение семантику этих доминант. Таким образом, СМП «Raudonas» в литовском языке по сфере референциальной соотнесенности соответствует 3 СМП русского языка: СМП «Красный», «Оранжевый», «Розовый», а СМП «Mėlynas» соответствует СМП «Голубой», «Синий», «Фиолетовый», и цветовая картина мира в литовском языке предстаёт менее дробной, чем в русском.

Состав и способы образования оттеночных цветообозначений также отличаются в литовском и в русском языке. По данным А. П. Василевича [1987], в русском языке развита система наименований оттенков, в которой наиболее важную роль играют оттеночные цветообозначения, образованные от названий предметов путём окачествления относительных прилагательных. При образовании данных наименований оттенков в качестве эталонов цвета выступают различные предметы и явления реальной действительности. В литовском языке эта модель образования оттеночных цветообозначений, напротив, является малопродуктивной, но при этом наблюдается большее разнообразие аффиксальных способов образования оттеночных цветообозначений от доминант, большая продуктивность и частотность употребления оттеночных цветообозначений, образованных по этой модели. При этом литовские

оттеночные цветообозначения, производные от основных, способны в свою очередь образовывать производные второго порядка (например *mėlynas* ‘синий’ — *melsvas* ‘синеватый, светло-синий, голубой’ — *melsvokas* ‘голубоватый’). Таким образом, при образовании оттеночных цветообозначений литовский язык ориентируется в первую очередь не на предметы-эталоны цвета, а на связь данного оттенка с одним из основных цветов.

Модели обозначения переходных цветов в рассматриваемых языках также отличаются. Оттенки цвета в литовском языке чаще выражаются с помощью так называемых описательных моделей (*tamsiai raudonas, žalsvai melsvas*), а не двусоставными прилагательными, образованными по модели сложения основ, что характерно для русского (*тёмно-красный, зеленовато-голубой*).

Таким образом, система цветообозначений в литовском языке предстаёт менее дробной и разветвленной, чем в русском. Этот факт, возможно, отражает различие цветовой картины мира: большую конкретность и дробность цветового видения мира в русском языке, большую абстрактность и обобщённость в литовском языке.

Литература

- Астрамскайте Г. Названия ахроматических цветов литовского языка (в сопоставлении с немецким). Вильнюс, 1980.
- Astramskaitė G. Gyvulių plauko pavadinimai lietuvių ir vokiečių kalbose // *Kalbotyra*, 42₍₃₎ (1991) — p. 25–33.
- Василевич А. П. Исследование лексики в психолингвистическом эксперименте (На материале цветообозначения в языках разных систем). М., 1987.
- Navakauskienė J. Spalvas reiškiančio leksinio-semantinio lauko periferijos skirtumai prancūzų ir lietuvių kalbose (meninio vertimo problemos) // *Kalbotyra*, 48₍₃₎ (1999) — p. 49–61.
- Paulauskas J. Sisteminis lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1987.

Gunta Nešpore (Latvijas Universitāte)

Cilvēku nosaukumi skolēnu slengā

2003. gadā Natālijas Draudziņas ģimnāzijā Rīgā tika savākti apmēram 3,5 tūkstoši skolēnu slengismu (vārdi, kurus paši skolēni uzskata par savai leksikai raksturīgiem), no tiem apmēram 350 vārdu nosauc cilvēkus.

Cilvēku nosaukumi slengā raksturo personu pēc dažādām pazīmēm:

- pēc rakstura īpašībām, paradumiem (tādu ir visvairāk), piem., *sēne* ‘cilvēks, kas neko negrib darīt’¹;
- pēc izskata, piem., *celulīts* ‘resna sieviete’;
- pēc nodarbošanās, piem., *kājas* ‘izsūtāmais zēns’.

Ne visi slengismi iekļaujas kādā no šīm grupām, bet pārējās grupas nav lielas.

Arī pēc cilmes skolēnu slengismi ir daudzveidīgi:

- latviešu valodas vārda jauna pārnesta nozīme, šiem vārdiem raksturīga spilgta tēlainība. Piem., *žirafe* ‘tāds, kas lēni saprot’;
- jaundarināti vārdi, piem., *olmatainais* ‘cilvēks ar želeju matos’;
- barbarismi, piem., *čiksa* ‘meitene’;
- jauni vārdi bez skaidri saskatāmas motivācijas, piem., *čiza* ‘naiva muļķe’.

¹ Šeit un turpmāk izmantoti skolēnu dotie nozīmes skaidrojumi.

Apmēram 30 % slengismu ir veidojušies kā jauna nozīme jau esošam latviešu valodas vārdiem.

Nozīmes pārnesums (t. i., kāda vārda attiecināšana uz cilvēku slengā) visbiežāk noticis uz asociatīvo semantisko elementu pamata, kaut gan reizēm bijis svarīgs arī vārda jēdzieniskais saturs. Konstatēti vairāki nozīmes pārnesuma tipi. Uz cilvēku tiek attiecināti vārdi, kas pēc pamatnozīmes var tikt klasificēti vairākās grupās.

- **Dzīvnieku nosaukumi.** Visbiežāk šo vārdu attiecinājums uz cilvēku ir tradicionāls, sarunvalodā plaši pazīstams (*āpsis* ‘dumjš cilvēks’), tomēr sastopami arī ne tik pierasti dzīvnieku nosaukumi (*kurmīšs* ‘nesabiedrīgs cilvēks’). Vairāki vārdi attiecināti uz cilvēku pēc ārējā izskata pazīmes (*jāņtārpiņš* ‘ceļu policists’ — kopīgā pazīme ‘spīd tumsā (atstaro gaismu)’).
- **Augu nosaukumi.** Šķiet, bieži nozīmes pārnesuma pamatā nav pat asociatīvu semantisko elementu, cilvēku apzīmēšanai augu nosaukumi izmantoti šāda lietojuma neparastuma dēļ, līdz ar to šis salīdzinājums ir ļoti ekspresīvs, piem., *baklažāns* ‘stulbs cilvēks’. Varbūt izņēmums ir *sēne* ‘cilvēks, kas neko negrib darīt’, jo šis vārds raisa asociācijas ar nekustīgumu.
- **Profesiju nosaukumi.** Nozīmes pārnesuma pamatā ir stereotipi par attiecīgajām profesijām. Piem., *balerīna* ‘cilvēks, kam nekas nav labi’.
- **Personvārdi.** Nozīmes pārnesuma pamatā visbiežāk ir kādam konkrētam cilvēkam raksturīga pazīme, kas ar personvārda palīdzību tiek attiecināta uz nosaukto personu. Piem., *Īzaks* ‘ģēnijs’ — atsauce uz Īzaku Ņūtonu. Sastopami vārdi, kurus motivē konkrētajā skolā pazīstami personvārdi, piem., *Holsts* ‘ļoti gudrs cilvēks’ — skolotāja uzvārds. Tie ir īpaši tēlaini, jo skolēniem saistās ar konkrētām personām. Ne vienmēr skaidri saprotama nozīmes pārnesuma motivācija. Piem., *Ansis* ‘cilvēks ar skaļiem smiekliem’, *Žanis* ‘tizls cilvēks’. Iemesli šīm nozīmēm varētu būt dažādi: 1) asociācijas, ko rada vārda skanējums; 2) konkrēts runātāju kolektīvam pazīstams cilvēks ar noteiktām īpašībām, kuras tagad simbolizē viņa vārds.
- **Sadzīves priekšmetu, darbarīku u. tml. nosaukumi.** Nozīmes pārnesums radies: 1) uz ārējās līdzības pamata starp priekšmetu un apzīmējamo cilvēku, piem., *mikrofons* ‘cilvēks ar sprogainiem matiem’; 2) salīdzinot priekšmeta funkcijas ar cilvēka īpašībām, piem., *zīmulis* (priekšmets, kas zīmē) ‘lielbnieks’ — sarunvalodā vārdam *zīmēties* ir nozīme ‘lielīties, censties pievērst sev uzmanību’, tātad *zīmulis* — ‘cilvēks, kas zīmējas’.

Apmēram puse no apskatītajiem slengismiem ietilpst kādā no šīm 5 grupām.

Полина Александровна Полетаева (СПбГУ)

Глаз в латинской и современной литовской фразеологии

В качестве материала для работы были взяты латинские и литовские устойчивые словосочетания, в составе которых присутствует слово «глаз»: *akis* (лит.) и *oculus* (лат.).

Сравнение литовских и латинских фразеологизмов «с глазом» затруднено тем, что до нас дошли далеко не все латинские словосочетания, в то время как современные литовские засвидетельствованы в полном объеме. В литовском языке насчитывается свыше трёхсот таких выражений, латинских дошло менее пятидесяти.

Фразеологизмы «с глазом» используются в литовском языке почти во всех сферах жизни. Они могут выражать идею:

- пробуждения: *akis pratrinti* ‘протереть глаза’ — т. е. проснуться;
- сна или желания спать: *į akį krauti* ‘нагрузить в глаз’ — т. е. спать; *akys mato katę* ‘глаза видят кошку’ — т. е. хочется спать;
- обмана: *akis muilinti* ‘намылить глаз (кому-то)’ — т. е. обмануть кого-то;
- жадности: *akys dilelės* ‘большие глаза’ — о жадине;
- избытка или недостатка чего-то: *nei į akį, nei į ausį* ‘ни в глаз, ни в ухо’ — т. е. совсем мало; *ligi akių* ‘по глаза’ — т. е. много;
- пьянства: *dryžos akys* ‘полосатые глаза’ — о пьяном «в стельку».

В целом литовские фразеологизмы «с глазом» имеют более двадцати областей применения. При этом отметим, что многие из них дублируют друг друга и нередко по-разному выражают одну мысль.

В латинском языке встречаются отдельные устойчивые словосочетания, имеющие в своем составе слово «глаз», близкие по значению к литовским. Существуют отдельные совпадения: например: *Oculos conicere in aliquem* (лат.) и *akis prablaškyti, akį mestelėti* (лит.) ‘бросать на кого-то взгляды, смотреть’. Или *oculos convertere* (лат.), дословно: ‘поворачивать глаза’ и *į akis pulti* (лит.) ‘падать, бросаться в глаз’ — т. е. привлечь чье-то внимание.

Характерны случаи, когда в литовском языке употребляются фразеологизмы, содержащие слово «глаз», в то время как в латинском языке могут использоваться совсем иные словосочетания, без упоминания глаза: *prie keturių akių, ant keturių akių* (лит.) ‘в присутствии четырех глаз’ и *arbitris remotis, secreto* (лат.) ‘при том, что свидетели удалены, тайно’ — т. е. с глазу на глаз, наедине.

В целом можно отметить, что обилие фразеологизмов «с глазом» придаёт литовскому языку бóльшую красочность. Римляне, судя по всему, мыслили более конкретно.

Источники

- Schönberger 1955 — Schönberger O. Lateinische Phraseologie. Heidelberg, 1955.
Paulauskas 1977 — Paulauskas J. Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas. Kaunas, 1977.
Otto — Otto A. Die Sprichwörter der Römer.

Юлия Николаевна Проскурякова (СПбГУ)

Фразеологические обороты «с глазами» (на материале русского, литовского и английского языков)

Фразеологический оборот — это воспроизводимая в готовом виде языковая единица, состоящая из двух или более ударных компонентов словного характера, фиксированная (т. е. постоянная) по своему значению, составу и структуре.

Фразеология — величайшая сокровищница, в которой, как в зеркале, отражается история языка и многовековой опыт трудовой и духовной деятельности народа, его нравственные ценности, религиозные воззрения и верования. Фразеология отражает мир чувств, образов, оценок того или иного народа. Кроме того, фразеология — неиссякаемый источник познания языка как развивающейся и изменяющейся системы.

В данной работе на материале русского (группа славянских языков), литовского (группа балтийских языков) и английского (германская группа) языков рассматриваются фразеологизмы, содержащие компонент *glaz*, *akis* или *eye* соответственно.

Целью данной работы являлись сравнение лексического состава и моделей образования фразеологических оборотов и классификация их по значению.

Следует отметить, что:

- в литовском языке насчитывается более 320 фразеологизмов, содержащих компонент *akis*, что превосходит число оборотов с элементами *glaz* и *eye* в русском и английском;
- во всех трёх языках преобладает модель глагол + ‘глаз’;
- семантические группы глаголов, используемых литовским и русским языками в образовании фразеологизмов, частично пересекаются: *тыкать в глаза* — *į akis [i]durti* (*durti* ‘колоть, тыкать’), *строить глазки* — *akis pastatyti* (*pastatyti* ‘ставить, строить’), *[все] глаза высмотреть* — *akis išžiūrėti* (*išžiūrėti* ‘рассмотреть, высмотреть’). В английском языке предпочтение отдается так называемым phrasal verbs: *put one's eyes together* ‘сомкнуть глаза, заснуть’, *set one's eye by* ‘очень любить, высоко ценить’.
- фразеологические обороты каждого из трёх языков были разбиты по значениям на группы, большая часть которых совпадает. Так, например, во всех трёх языках выделяется группа фразеологизмов с общим названием «сон»: русс. *смежить глаза*, *глаза слипаются*; лит. *į akį mesti*, *į akį krauti*; англ. *put one's eyes together*.

Источники

Фразеологический словарь русского языка / под ред. А. И. Молоткова. М., 1986.

Фразеологический словарь русского литературного языка конца XVIII–XX в. / под ред. А. И. Фёдорова. Т. 1. Новосибирск, 1991.

Longman Dictionary of Contemporary English. Barcelona, 2000.

J. Paulauskas. Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas. Kaunas, 1977.

Fēlikss Svirskis (Latvijas Universitāte)

Datīva sintaktiskās funkcijas mūsdienu latviešu valodā

Aplūkojot datīva vietu latviešu valodas sistēmā dažādos sintakses līmeņos, var secināt, ka datīvam piemīt vislielākā sintaktiskā polifunkcionalitāte no visiem latviešu valodas nomenu locījumiem. Datīvs dažādos saistījumos var būt jebkurš teikuma loceklis, un šādas sintaktiskās potences nepiemīt nevienam citam nomenu locījumam.

Izpratne par vārda sintaktiskajām potencēm gan pasaules, gan latviešu valodniecībā ir mainījies, attīstoties strukturālajai valodniecībai un pētot sintaktiskās parādības paradigmātiskā aspektā. Uzlūkojot kādu teikumu nevis par atsevišķu unikālu modeli, bet par kādas paradigmas vienību un salīdzinot ar paradigmas pamatformu, redzams, ka teikuma loceklis var formāli mainīties, taču saglabāt savas sintaktiskās funkcijas. Saskaņā ar šādu izpratni verbālos teikumos ar izteicēju debitīvā un nominālos teikumos ar saitiņu debitīvā nomens datīvā ir teikuma priekšmets, bet nomens nominatīvā — tiešais objekts.

Latviešu valodā visai bieži satopams nomena datīvs, kas teikumā veic apzīmētāja funkciju. Apzīmētājs ar apzīmējamo vārdu veido vārdkopu, kurā apzīmētājs vienmēr ir vārdkopas atkarīgais komponents, un starp abiem vārdkopas komponentiem pastāv saskaņojuma sintaktiskais sakars. To, ka apzīmētājs ir datīvā, nosaka vārdkopas neatkarīgais komponents, kas arī ir datīvā un teikumā var būt teikuma priekšmets, determinants vai papildinātājs.

Latviešu valodā raksturīga datīva sintaktiskā funkcija ir izteicēja funkcija. Šāds datīva sintaktiskais lietojums nav plaši izplatīts un iespējams tikai nominālos teikumos sastata izteicējā, kurā saitiņa ir debitīvā, bet teikuma priekšmets datīvā. Minētās konstrukcijās izteicēja nomens formāli saskaņojas ar teikuma priekšmeta nomenu, kurš arī ir datīvā.

Nomens datīva locījumā teikumā var būt gramatiskais subjekts 3 gadījumos:

- pie izteicēja vai izteicēja daļas debitīvā,
- pie izteicēja ar modificētāju,
- pie izteicēja infinitīvā.

Baiba Siliņa (Latvijas Universitāte)

No adjektīvu celmiem ar sufiksiem atvasināti adjektīvi Ed. Virzas poēmā „Straumēni”

Ed. Virzas poēmā „Straumēni” ir konstatēts ļoti daudz adjektīvu, kas atklāj vārddarināšanas dabu visā latviešu valodā. Adjektīvi no adjektīvu celmiem Ed. Virzas „Straumēnos” ir atvasināti ar sufiksiem *-an-*, *-en-*, *-ēj-*, *-gan-*, *-īg-*. Visi šie sufiksi lielākā vai mazākā mērā izteic pazīmes intensitātes pavājinājumu.

Adjektīvu lietojums ar sufiksu *-an-* ir vienveidīgs. „Straumēnos” ir konstatēti tikai trīs vārdi — *lunkans*, *dūkans*, *sarkans*. Bet adjektīvs *sarkans* ir pieminēts 43 reizes ar dažādām nozīmēm, piem., *sarkanas Lieldienu olas*, *sarkanas sejas*, *plavas brūni sarkanas*. Sekundāro adjektīvu pamazinājumu nozīme ir izbalējusi, un tie ir pārņēmuši primāro adjektīvu nozīmes, līdz ar to latviešu valodā vairs nav primāro adjektīvu *dūks*, *lunks*, *sarks*, no kuriem ir atvasināti šie adjektīvi.

Konstatēti šādi atvasināti adjektīvi ar sufiksu *-en-*: *gludens*, *lēzens*, *irdens*, *dzeltens*. Sufikss ir tikpat kā zaudējis savu nozīmi — pamatvārdā ietvertās īpašības pamazinājuma nozīmi. Un mūsdienās primāros adjektīvus reti lieto vai nelieto nemaz, piem., *irds*, *lēzns*. Ja lieto primāro adjektīvu, tad izteiktās pazīmes intensitātes ziņā atvasinājums vairs neatšķiras no primārā adjektīva nozīmes, un intensitātes pakāpi norāda piedēkļi *ie-*, *pa-*. Salīdzinājumi: *dzeltens* — *dzelts*, *gludens* — *gluds*, *irdens* — *irds*, *lēzens* — *lēzns*.

Ar sufiksu *-ēj-* Ed. Virzas „Straumēnos” ir konstatēti tikai divi adjektīvi — *kalsnējs*, *zaļoksnējs*. Šie vārdi ietver īpašības zināmu pamazinājumu. *Zaļoksnējs* ir atvasināts jau no sekundāra adjektīva *zaļoksns*.

Ed. Virzas „Straumēnos” adjektīvu, kas atvasināti ar sufiksu *-gan-*, ir nedaudz, tie izsaka krāsas pavājinājumu vai arī ierobežojumu, piem., *brūns* — *brūngans*, *zaļš* — *zaļgans*, *zils* — *zilgans*, *rūzgs* — *rūzgans*. Kā norāda Endzelīns, izskaņa *-gan-* cēlusies no *-an-*, bet *g* ir bijis saknei piederīgs līdzskanis. Ar sufiksu *-gan-* parasti atvasina adjektīvus ar nokrāsu, krāsu nianšu nozīmi.

Atvasinātu adjektīvu ar sufiksu *-īg-* ir visvairāk ekscerpētajā materiālā — *bagātīgs, brīnišķīgs, dievišķīgs, dzeltenīgs, līdzīgs, milzīgs, pilnīgs, vienmuļīgs, ziņkārīgs*. Šiem vārdiem piemīt ar pamatvārdu izteikta īpašība, un sufikss *-īg-* piešķir abstraktu raksturu un norāda uz īpašības pastāvīgumu. Dažkārt pat atvasinātie adjektīvi iegūst tādu pašu nozīmi kā neatvasināti. Visbagātāk pārstāvēti ir adjektīvi *līdzīgs, milzīgs, pilnīgs*. Ar šiem vārdiem Ed. Virza parāda, cik daba var būt pilnīga, milzīga un līdzīga cilvēkam: „...*pa augšējo lūku galvu izbāzis un pārticības pūķim līdzīgs, viņš [melderis] skatījās pāri laukiem..*”, „*viņu [vīru] stāvi katru gadu palielinājās resnumā līdzīgi viņu māju kokiem..*”.

VII межвузовская научная конференция студентов-филологов
ТЕЗИСЫ

*12–16 апреля 2004 г.
Санкт-Петербург*

Лицензия ЛП № 000156 от 27.04.99.

Авт. л. 14,63. Печ. л. 12,75. Тираж 220 экз. Заказ № 594

Филологический факультет СПбГУ.
199034, Санкт-Петербург, Университетская наб., 11.

ОНУТ филологического факультета СПбГУ.
199034, Санкт-Петербург, Университетская наб., 11.

